

STM 1945

En svensk julvisa från 1675

Av Dorothee och Hans Joachim Schoeps

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författarna.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

1882—1883, Adolf Lindgren och Frans J. Huss 1884, Frans J. Huss 1885—1912 och Gunnar Norlén 1912—1913. 1881—1883: nr 1—24; 1884—1912: nr 1—20; 1913: nr 1—7/8. Sthlm & Uppsala. Folio. 6 kr pr år 1881—1886, därefter 5 kr.

17. **TIDNING FÖR KYRKOMUSIK.** Utg. och red.: Johan Lindegren. 1881: nr 1—7; 1881: nr 1—12. [Av musikbilagan Urania 1882: nr 1—7.] Sthlm. 8:o. 50 öre pr halvår t. o. m. juni 1882, därefter 1 kr pr halvår.
18. **MOTETTAFTONEN.** Blad för Kyrkmusik. Utg. och red.: Oscar Byström. 1882: nr 1—9; 1883: nr 10—11. Sthlm. 8:o.
19. **DET MUSIKALISKA SVERIGE.** Organ för Fosterlandets konstvänner. Utg.: C. Th. Ahlberg. Red.: S. Å. Lundegård. 1885: provnr I—IV; 1886: nr 1—18. Sthlm. Folio. 5 kr pr år.
20. **HARMONI.** Tidning för den religiösa Sångens och Musikens befrämjande. Utg. och red.: Adolf Edgren. 1889: nr 0 (provnr) —7. Sthlm. Folio. 2 kr pr år.
21. **MUSIKBLADET.** Utg. och red.: C. A. Åkerberg. 1895: nr 1—52 [härav nr 41—52 i ett julnummer]; 1896: nr 1—52; 1897: nr 1—2. Sthlm. 8:o. 4 kr pr år.
22. **TIDNING FÖR MUSIK OCH TEATER.** Utg. och red.: Peter Westman. 1898—1899: nr 1—23. Sthlm. Folio. 4 kr pr år.

MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

EN SVENSK JULVISA FRÅN 1675

AV DOROTHEE OCH HANS JOACHIM SCHOEPS.

Nedanstående julvisa har hittills inte publicerats. Den är tagen ur »Handskrifter, Vitterhet, Tysk, Vu 76» från Kungl. Bibl. i Stockholm — pergamentpärmerna stammar f. ö. från ett tyskt 1400-talsmissale-plenarium — vilket band i huvudsak innehåller andliga visor av *Anna Owena Hoyers* († 1655), en tysk diktarinna, som stod under beskydd av drottning Maria Eleonora, och kom till Sverige år 1631.¹

Först några notiser om författaren till denna svenska julvisa. Han hette Friedrich Hermann Hoyers — namnet skrevs också Höjer eller Höijer. Friedrich Hermann föddes 1621 i Hoyerswörth i provinsen Holstein som Anna Owenas yngste son och stod alltid hennes hjärta särskilt nära.² Han följde henne som barn till Sverige och ägnade sig sedan i början åt merkantil verksamhet. Han var anställd hos bröderna Momma-Reenstierna och arbetade från 1653—55 på deras gård Larsbo-Bruk i Kopparbergs län.³ År 1656 vistades han i Amsterdam, varifrån han skrev ett brev i familjeangelägenheter till Jakob Momma (brevet har bevarats).⁴ 1660 trädde han i svenska flottans tjänst, blev navigationslärare och åldersstyrman och bosatt i Stockholm.⁵

¹ Jfr H. J. Schoeps, Anna Owena Hoyers, en tysk diktarinna i Sverige. Detta arbete kommer att publiceras i tidskriften »Samlaren».

² Av hennes dikt — för hennes barn — »Posaunenschall, Vom Abendmahl, Ins Königs Sahl, Nach Babels fall» från 1643 ägnas största delen åt sonen Friedrich Hermann, som då var 22 år gammal. Hon varnar honom för dryckenskap och sedeslöshet. (Poem. s. 202).

³ Om blomstrings- och nedgångstiden hos denna första svenska grosshandlarefamilj av holländsk härstamning jfr *Per Sondéns* utredning, Bröderna Momma-Reenstierna, Historisk Tidskrift 1911, 143 ff.

⁴ Momma-Reenstierna Saml. Vol. 38 i Riksarkivet i Stockholm. Där finnas också 6 brev av hans bror Christian från järnbruket Färnansbohammar (Västmanland), riktade till Jakob Momma och av merkantilt innehåll.

⁵ Enligt av *Zetterstén* i bil. XI till Svenska Flottans Historia 1635—1680 bd 11 (Norrtelje 1903), s. 610 meddelade utdrag ur amiralitetetskollegiets registratur var F. H. Höjer 1661 fänrik vid amiralitetet, 1662 åldersstyrman och lärare i styrmanskap, 1674—1680 navigationslärare i Stockholm med kaptensarvode (400 dlr. smt.) och 1679—80 återigen åldersstyrman.

Om hans konstnärliga intressen veta vi, att han alltifrån ungdomen sysslade med kopparstick.¹ Han synes också ha varit ägare till en större boksamling. Hans Ex-Libris, ett kopparstick förfärdigat av honom själv (ett fält med en halv enhörning inom ett runt löv- och fruktornament), förvaras av Kalmars Fornminnesförening.² Från hans senare år är känt, att han haft astronomiska³ och matematiska⁴ intressen. På hans gravvård på Östermalms kyrkogård (vid södra muren) i Stockholm prisas hans förtjänster om navigationskonsten, jordmätningen och »die Sternkunst, so er gewiesen hat» i diktform.⁵ — Han dog den 12 jan. 1698, 77 år gammal.

På sin 55:e födelsedag, den 4 jan. 1675, författade och komponerade han nedanstående visa:

Så som de wij-sa män kommo aff O--ri-ent
Till att följja i--gån Een ko-mungh Ex-cellent
Som ingen stedz präsent wthan der stiernan
stan-de der om war ders intent
att re-sa mång--a lan-----de.

2

Så skolom och så wij, trachta medh störste flyth
Efter den födzlan Ny, Gudhz ordh wýser os dijdt,
Een Konnungh aff Stoor frijdh, den sanna MorgonStierna,
är kommen till os hijt, att liusa os så gierna.

3

De Helga Wijsa Män reesa genom Athen,
de frågde efter then, Nyfödde Konnungh kleen.

¹ *Bechstadius*, *Svenske Siö-Män*, Stockholm 1734, 63f berättar, att han förfärdigade kopparstick om sjömanskonsten. Dessa ha troligen förlorats. Emellertid har *Klemming*, *Kopparstickare i Sverige under 1600-talet* (ur en Antecknares Samlingar, Uppsala 1883, s. 67 f), påvisat tre andra kopparstick, däribland ett litet riksvapen för titelbladet till fredstraktaten av 1648. Jfr också *E. Hullmark*: *Svenska kopparstickare och etsare 1500—1944*, Stockh. 1945, 468 f, som anför 8 arbeten av honom.

² Jfr *Carlander*, *Svenska Bibliotek och Ex-Libris* 11, 1 (Stockholm 1902), 94: »vapen å hans Ex-libris representerar äkta tysk 1600-tals-heraldik».

³ Den kände astronomen professor A. *Spole* citerar i »En kort Relation om Cometer», Stockholm 1681 en astronomisk iakttagelse av F. H. Hoyers.

⁴ *H. J. Heyman*, (*Stiernhjelm*s skrifter om mått och vikt, i UUB:s Minneskrift 1621—1921, Uppsala 1921, s. 325 f) har påvisat, att F. H. Hoyers förfärdigat en kopia av en Stiernhjelm-handskrift ur UUB, Vol. Matem. 8 (Nr 4: *Archimedes reformatus*) och försett den med några marginalanteckningar.

⁵ Jfr *Carlander*, a. a. 55, vilken lät trycka dikten. Gravstenen uppsattes av änkan Gertrud Hoyers och hennes barn.

Atheniensium Responsio:

Een Stierna Ny wij seen Men der i Efterfråger
den Konnungh, Sådan Een, ennu wij aldrig sågen

4

Vthi Heel Greeka land, frågad the sammelundh:
I Män aff Högdh förstandh, som lærer, Himlens rundh
segger os nu på stundh, war är den Kánungh wåre?

Graecorum Responsio:

De Swarde medh full Mundh: Wij håller den för dåre.

5

Samledes och i room, spords Efter Konnungh sijn:
segger os weeth i om, den Nya Stiernans skijn?

Romanorum Responsio:

Jagh förer Croonen fijn, men den som i Her söker
aldrig war han her in, dedh wijser wåre böcker.

6

Heelig Jerusalem, du Konnungzlige Stadh,
Har du uthi tigh then, som os kan giöre gladh?
Om denna Konnungz Staat Herrodes togh till sinne
sad' i sigh sielffwer: hwadh?

Herodis Responsio:

Honom i her ej finne!

7

Hwadh råd till detta barn, dedh tyckes wara bort,
fast wij der efter farn, så finne wij ej Stoor.
Propheter taale kort, Om Bethlehem dedh lilla
lett os men reesa fort, Seel Stiernan står der stilla.

8

O Bethlehem Juda, har tu Konnungens Son
så ankom aff os tå, dedh Guld tigh till een Croon
Dedh wijrak till stoor Mon, dedh Bittra Mihr
du lijder spåth och håhn, der genom os att frelsa till helsa.

9

Om Man skull En i dagh, fråga Effter wår Christ
så sökte man redz iagh, på Mångan oorth well mist
Ty han är wthan brist, friedsam, ödmuyk, lång Modigh
der Emoth funnes wist, Krijgh, Högerdh, haat, otaligh.

10

Frågh Athen, Graecalandh, Room, Jerusalem medh
then som aff högdh förstandh, den heela Christen heeth
Ja frågh tigh sielffwer dedh, om Christus boor Derinne
Du finner iagh är redh, öffwer all Satans sinne.

Av hans mors 26 andliga visor (författade på tyska) äro endast tre (nr 4, 6 och fol. 158) försedda med hennes egna melodier. Den sista av dem må här anföras såsom exempel:

Je-su Christ der du bist mensch ge-boh-ren, Hei-lig wnd ohn Ma-kel rein, las
mich stedz dein Ei-gen seijn, dan ich hoff auff dich al---lein.

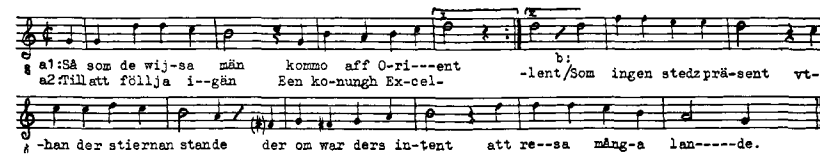
Vidare finns en melodi i en edition, tryckt 1650 i vacker pärlskrift hos Elzevir i Amsterdam, av hennes »Geistliche und Weltliche Poemata» (s. 286). För flertalet av sina övriga andliga och världsliga visor har Anna Hoyers begagnat sig av äldre — delvis profana — melodier, de flesta finnas i 15- och 1600-talets sångböcker,¹ Endast för »Loblieqlein zu Ehren der schwedischen Cronen» (Liten lovsång till den svenska kronans ära), författad den 7 sept. 1644 till Drottning Kristinas regeringstilltråde² — det ägde ju rum något senare under samma år — nämnes en svensk melodi: »Daphnis om en Sommer Natt.» Denna är — såvitt vi veta — inte närmare känd, men torde vara lånad ur *J. Rists* Des edlen Daphnis aus Cimbrien Galaten (1642).

[Tillägg]

De i ovanstående meddelande återgivna melodierna ha sitt speciella intresse såsom företrädare för två olika protestantiska koralstilar, som under loppet av 1600-talet kämpa en seg kamp om församlingssången. Diktariennans son borde väl höra till en yngre generation och vara mera utsatt för nyare musikaliska inflytelser, men hans ombyte av miljö i unga år och överflyttning till det alltjämt rätt medeltidsartade Sverige ställer honom utanför modernare påverkningar. Hans melodi i sedvanlig barform röjer föga av den genom-brytande dansmusikaliska stilen. En transkription av hans koral sker bäst i jämnt tidsmått, ehuru han genom sin användning av hel-noter tydligtvis avser att få fram ett trippelartat tyngdpunktsschema. Som metrisk värden skola vi inte betrakta dem. Observera den konservativt bibehållna långa upptakten i »abgesang» (b). Iakttag också, att återställningstecken har utsatts i den nedåtgående melodirörelsen vid »stiernan stande» för att påpeka, att det ej är fråga om b. Tonarten är mixolydisk på g:

¹ Jfr Adah Blanche Roe: Anna Owena Hoyers, a poetess of the 17th century, Bryn Mawr College Monographs. Monograph Series, Vol. XIX, Pennsylvania 1915, 43.

² Denna dikt har kommenterats av H. J. Schoeps i nämnda uppsats.

a1: SA som de wij-sa män kommo aff O-ri---ent b: Tillatt följja i--gån Een ko-nungh Ex-cel-lent/Som ingen stedzprä-sent vt--han der stiernan stande der om war ders in-tent att re--sa mång-a lan----de.

Den melodi Anna Owena Hoyers använt för sin tyska text är där- emot av modern prägel, en gavott i G-dur, ehuru det mixolydiska inslaget i melodin visst ej skall förnekas. Ledtonens förtecken är utsatt i nottexten men även försiktigtvis återställningstecken vid h. Transkriptionen ger sig själv:

Je-su Christ der du bist mensch ge-boh-ren..... Heilig wnd ohn Ma-kel rein, las mich stedz dein Ei-gen seijn, dan ich hoff auff dich al---lein.

[Red.]